

Geordende anarchie,

sociale netwerken in staatloze samenlevingen

H. D. Flap

1. De ontdekking van staatloze samenlevingen

"Der Amerikaner, der den Columbus zuerst entdeckte, machte eine böse Entdeckung" (G.Ch. Lichtenberg).

In 1940 verscheen *The Nuer, a description of the modes of livelihood and political institution of a Nilotic people* van de Engelse antropoloog E.E. Evans-Pritchard, een monografie over een semi-nomadisch volk van veehouders en tuinbouwers in het moeras en savanne-land van het zuiden van het toenmalige Engels-Egyptisch Soedan.

Het bijzondere aan de Nuer was dat het een volk van zo'n 250.000 mensen betrof die vrij dicht op elkaar (op + 30.000 vierkante mijl) in betrekkelijke orde en vrede (1) samenleefden, terwijl er geen centraal gezag of regering in de vorm van een koning, opperhoofd of soortgelijke instantie bestond. Om het functionalistisch uit te drukken, deze samenleving "handhaafde zich" zonder een machtshiërarchie van ambtenaren, een bureaucratie, of ander centraal gezag. Ook was er geen uitgebreid, uitgewerkt en door allen aanvaard normenstelsel aanwezig. Toch bestond er een vorm van recht en waren onderlinge oorlogen en andere vormen van geweldpleging niet endemisch. Ter aanduiding van deze situatie spreekt Evans-Pritchard (1940a: 5-6;

Dit artikel werd in eerdere versies gepresenteerd op het zesde prologologen-etmaal (d.d. 12 en 13 mei 1977) te Amersfoort en op de conferentie over *Institutions, Individuals, and Collective Action* (d.d. 16 en 17 december 1978) te Utrecht. De auteur dankt naast de leden van het Inter-Universitair Werkverband Theoretische Sociologie vooral Y. Kuiper en B. Thoden van Velzen voor hun kritiek op dit artikel.

1940c: 296) van "ordered anarchy": een rechtsstelsel en een overheid in enigerlei vorm ontbreken, terwijl mensen toch in geregelde betrekkingen met elkaar staan (2).

Toen eveneens in 1940 het verzamelwerk *African political systems* verscheen onder redactie van M. Fortes en E.E. Evans-Pritchard, werd dit verschijnsel van de zgn. "acephalous or stateless societies", of in het Nederlands, "hoofdloze of staatloze samenlevingen", nog bekender, omdat hierin naast de Nuer (door E.E. Evans-Pritchard) nog een tweetal van deze samenlevingen beschreven werden, de Logoli in Kenia (door G. Wagner) en de Tallensi in Noord-Nigeria (door M. Fortes). Bovendien kregen het boek en de daarin beschreven verschijnselen veel aandacht omdat A.R. Radcliffe-Brown zijn (beroemde) naam aan het boek verleende door er een voorwoord bij te schrijven.

Vooraf de inleiding van het boek is beroemd geworden omdat de auteurs hierin een poging doen om een typologie te ontwikkelen voor de in Afrika aangetroffen vormen van samenlevingen (3). Deze typologie bestaat uit twee categorieën: in categorie A vindt men samenlevingen die een centraal gezag kennen, een bestuursorganisatie hebben en waar status, rijkdom en privileges parallel lopen met de verdeling van macht en gezag; categorie B omvat samenlevingen die geen centraal gezag hebben, noch een duidelijke bestuursorganisatie en waar status, rang en rijkdom slechts van geringe betekenis zijn (Claessens, 1974: 22) (4). *African political systems* wordt algemeen beschouwd als het begin van de tot een bloeiend apart specialisme uitgegroeide politieke antropologie (zie Claessens, 1974, en het pas opgerichte tijdschrift *Political anthropology*). Voor politicologen is het boek aanleiding geweest om zich met staatloze samenlevingen en het werk van antropologen over deze samenlevingen bezig te houden (zie D. Easton, 1959, en C. Freidrich, 1968).

Vrijwel alle voorbeelden van staatloze samenlevingen stammen uit Afrika. Dit is geen toeval, omdat in Afrika samenlevingen de invloed van vreemde Europese indringers beter (hoewel ook niet "goed", ben ik geneigd te zeggen) overleefd hebben dan

elders. Deze staatloze samenlevingen hebben zich ook wel elders voorgedaan, maar hierover is minder bekend. Alleen sommige federaties van verschillende indianenstammen in Amerika lijken er iets op. Daarom kan het werk van L.H. Morgan over de Irokezen (1851) als een startpunt beschouwd worden van de bestudering van deze thematiek (zie E. Colson, 1974). Niettemin blijft het aangeven van een beginpunt enigszins arbitrair. Durkheims werk (1893: 149-157) komt hier bijvoorbeeld ook voor in aanmerking.

Britse militairen, politici en bestuurders hadden zonder het te beseffen reeds eerder dan antropologen staatloze samenlevingen "ontdekt". De Britse koloniale overheersers hebben vooral doordat ze zich niet bewust waren van het karakter van staatloze samenlevingen vele onverwachte moeilijkheden gehad met deze samenlevingen. (Het is een understatement dat staatloze samenlevingen nog meer moeilijkheden met hun koloniale overheersers gehad hebben!) Radcliffe-Brown merkt ergens in een voetnoot op dat waar zo'n politieke structuur bestaat, deze door de koloniale bestuurders over 't algemeen of genegeerd of volkomen verkeerd begrepen wordt. Onafhankelijke staten worden vaak bewust of onbewust als norm gesteld. De politieke theorie en praktijk heeft hieronder te lijden. De onafhankelijke staten zoals die nu in West-Europa bestaan, zijn slechts één type politiek systeem en geen universeel verschijnsel.

De Britten konden zich niet voorstellen dat het samenleven in Afrika anders geregeld zou zijn dan bij hen thuis of in hun andere koloniën. De eerste Europese bestuursambtenaren zochten in dergelijke gemeenschappen naar mensen op verantwoordelijke posten, maar vonden die niet. Ze verwachtten dat de mensen die naar voren traden om met hen te praten inheemse gezagsdragers waren. Deze mensen hadden echter geen enkele autoriteit, zij waren slechts boodschappers, niet van een vorst maar van een volk. Vaak waren deze abusievelijk voor leiders gehouden mensen slechts marginaal met de stam verbonden (Gluckman, 1965: 102). Door hun zwakke bindingen met verschillende groepen van de stam waren ze voor alle aanvaardbaar en konden ze als schakel tussen deze groepen optreden (vgl.

Granovetter, 1973: 1364).

Omdat er geen gezagsdragers te vinden waren die konden optreden als uitvoerders van het Britse koloniale beleid, konden de Britten de door hen voorgestane wijze van regeren door middel van de "indirect rule", de zgn. Lugard-doctrine, niet in praktijk brengen.

Het vestigen van een koloniale staat ging in staatloze samenlevingen met meer geweld gepaard dan waar reeds één of andere primitieve staatsvorm bestond. De subtiele evenwichten in onderlinge afhankelijkheden werden verstoord doordat sommigen, de mensen die door de Europeanen voor "chiefs" of koningen werden aangezien, plotseling een grote fysieke machtsbron in de vorm van koloniale legers achter zich wisten. Onenigheden waren er genoeg, en die konden nu plotseling zonder gevaar voor eigen leven in het voordeel van "de leiders" beslecht worden (Lienhardt, 1964: 86). In sommige staatloze samenlevingen waren de mensen echter wel ingenomen met de aan hen opgelegde staat (Colson, 1974: 61-87; Lienhardt, 1964: 74); hetgeen niet wil zeggen dat de inheemse bevolking zich niet langer verzette tegen de uitvoering van de beslissingen van die staat en zijn rechtbanken. Vermoedelijk heeft de koloniale overheid in deze samenlevingen het bestuur en met name het monopolie op gewelduitoefening meer en langer in eigen handen gehouden, zodat de inheemse bevolking kon profiteren van de grotere veiligheid (vgl. Evans-Pritchard, 1940b: 15-16). Tenminste als die koloniale overheid haar monopolie op het uitoefenen van fysiek geweld niet voornamelijk gebruikte voor roof- en plundertochten ten eigen voordele, zoals aanvankelijk het geval was bij de pacificatie van de Nuer (Botje, 1976).

Europese kolonisten ontmoetten nog een andere, eveneens onverwachte moeilijkheid bij het vestigen van hun bewind. De volgens Europees model opgezette rechtspraak werkte geheel niet. Mensen maakten geen gebruik van de ingestelde rechtbanken. Ze ervoeren het als een grote belediging als ze door een stamgenoot voor zo'n rechtbank gedagvaard werden. In staatloze samenlevingen bestonden geen

machthebbers waarop men zich kon beroepen en die als rechters op zouden kunnen treden. Conflicten waren tot dan altijd onderling geregeld door "self-help" of door het instellen van een zgn. "moot".

Bij "self-help" zoekt men zelf zijn recht door de schuldigen om vergoeding te vragen of door het recht in eigen handen te nemen en eenvoudig terug te halen wat gestolen was. De mate waarin individuen of groepen voor hun bescherming en verdediging aangewezen zijn op "self-help", het gebruik van geweld door particulieren, is afhankelijk van de mate waarin de overheid de geweldsmiddelen effectief heeft gemonopoliseerd (Blok, 1976 en 1977).

Bij de "moot" stellen derden, niet een formele rechter, maar zoals bijvoorbeeld bij de Tiv de "elders", een regeling van het geschil voor. Deze regeling behoeft niet aanvaard te worden, en op het niet-naleven van de voorstellen staan geen sancties, behalve dan de druk die andere mensen op de strijdende partijen zullen oefenen om toch maar tot een regeling te komen. Voortslepende conflicten brengen in een samenleving waar verschillende bindingen kris-kras door elkaar lopen, ieders investeringen in gevaar, en het opzeggen van steun door derden voor toekomstige conflicten en andere moeilijkheden werkt zeer bestraffend in een situatie waarin mensen voor hun overlevingskansen sterk op de steun van anderen zijn aangewezen. Ter beëindiging van de "moot" worden verzoeningsrituelen opgevoerd: de harmonie is hersteld.

De meeste conflicten in staatloze samenlevingen werden door "self-help" geregeld. Bij ernstige conflicten tussen stamgenoten "vlakbij elkaar in het netwerk van sociale relaties" werd een "moot" ingesteld. Conflicten met verder afstaande personen leidden vaak tot vetes en bloedwraak. Onenigheden tussen gehele stammen konden alleen door oorlog geregeld worden.

In staatloze samenlevingen kende men niet het uit Westerse rechtsstelsels voortkomende idee van precedentgevallen. Bij het nemen van beslissingen kon zodoende niet teruggegrepen worden op eerdere beslissingen in soortgelijke gevallen. "Precedent-

gevallen" konden dus geen rechtskracht hebben. Ieder conflict was "uniek" en werd individueel geregeld door het sluiten van compromissen. Doel was niet het veroordelen en het toepassen van wetten, maar het treffen van regelingen om de vrede te herstellen (Colson, 1975: 15-29).

In een egalitaire staatloze samenleving slaagde het koloniaal bewind er niet in de Europese rechtspraak met gestandaardiseerde, technische regels in te voeren. In niet-egalitaire samenlevingen lukte dit wel, omdat hier reeds een erkende autoriteit aanwezig was die recht sprak en ook uitoefende. Slechts in laatste instantie dreigden inheemsen in staatloze samenlevingen de Europese rechter in te schakelen. Koloniale rechtbanken werden als extra sanctie-middel gebruikt. Inheemsen maakten echter zo weinig gebruik van de door de Europeanen ingestelde rechtbanken dat vele rechtbanken weer opgeheven werden.

Ook voor het begrip van de huidige politieke situatie in de nationale staatssamenlevingen van Afrika is het van belang te weten of deze nieuwe staten voornamelijk een voortzetting zijn van voormalige primitieve staten of van voormalig staatloze samenlevingen. In koninkrijken werden door het indirecte bestuur en door de steun van de koloniale overheersers aan het leidende stratum de uitgebreide verwantschapsrelaties minder belangrijk. In sommige voormalig staatloze samenlevingen werden deze verwantschapsrelaties, de zgn.

"lineages", als het ware bevroren en bleven van groot belang bij het vinden van werk, de aanpassing aan nieuwe situaties, bij verticale sociale mobiliteit, en bij politieke verkiezingen (Garbett, 1975; Southall, 1975). De politieke corruptie is in voormalig staatloze samenlevingen groter dan in voormalig primitieve staten (Tignor, 1971).

Wellicht zijn de verschillen tussen de nieuwe Afrikaanse staten wat betreft de met dekolonisering en de daarop volgende "nationbuilding" gepaard gaande gewelddadigheid ten dele te verklaren uit de omstandigheid of het al dan niet voorheen staatloze samenlevingen betreft. Het kon wel eens zo zijn dat het integratieproces van meerdere

bevolkingsgroepen in één nationale staat des te gewelddadiger verloopt, naarmate meer van deze groepen voorheen staatloze samenlevingen waren. Het meest bekende voorbeeld dat dit vermoeden bevestigt is wel de afscheidingsbeweging van de voorheen staatloze Ibo's geweest; de Ibo's poogden zich af te scheiden van Nigeria en de nieuwe staat Biafra te stichten, hetgeen na een bloedige burgeroorlog mislukte.

2. Het orde-probleem en staatloze samenlevingen

"Die Zahl der verschiedenen Kreise nun, in denen der Einzelne darin steht, ist einer der Gradmesser der Kultur".
(G. Simmel)

Het bestaan van staatloze samenlevingen is theoretisch interessant (5) omdat hierdoor enkele in de sociale wetenschappen min of meer gangbare oplossingen van het zgn. orde-probleem van Hobbes: "hoe kan het dat grote aantallen mensen samenleven zonder dat er oorlog van allen tegen allen is?" op hun houdbaarheid beproefd kunnen worden.

Het orde-probleem bestaat hierin dat de verwachting dat mensen elkaar altijd naar het leven zullen staan niet uitkomt. Volgens Hobbes (1651) zijn mensen uit op eigenbelang, ze willen hun passies bevredigen. En omdat de voor deze bevrediging benodigde middelen schaars zijn en omdat mensen bovendien hun passies in zekerheid willen bevredigen, komen ze met elkaar in conflict en bedreigen elkaar met geweld. Meer precies luidt het probleem van Hobbes dus: hoe is het mogelijk dat mensen, ondanks dat er conflicten tussen hen bestaan, vreedzaam en ordelijk samenleven?

Vooruitlopend op de bespreking van een viertal oplossingsvoorstellen kan het volgende gezegd worden. De twee meest gangbare en sociologisch te noemen oplossingen moeten als weerlegd beschouwd worden. De met deze oplossingen werkende koloniale heersers hebben dit bemerkt toen ze zich door deze verwachtingen lieten leiden bij hun politiek en militair handelen. De uit deze theorieën af te leiden voorspellingen komen in het geval van staatloze samenlevingen niet altijd uit. Verder ontstaan

voor de nog niet gangbare, maar wel als veelbelovend gepresenteerde oplossing van de zgn. nieuwe politieke economie onvoorziene moeilijkheden. De minst bekende, antropologische, oplossing voldoet voorlopig nog het beste (6).

2.1 De normatieve oplossing

De normatieve, veelal ten onrechte functionalistisch genoemde oplossing gaat er van uit dat vrede en ordelijk samenleven voortkomen uit het bestaan van door allen gedeelde en/of geïnternaliseerde normen.

In het algemeen is het niet zo, dat wanneer consensus over normen ontbreekt of normen zelf vrijwel afwezig zijn, chaos ontstaat en geweldpleging de overhand neemt. In het geval van staatloze samenlevingen is deze theorie niet houdbaar daar mensen in staatloze samenlevingen géén door alle erkende en geïnternaliseerde normen delen die vreedzaam gedrag eisen, maar toch, tegen de voorspellingen van de normatieve oplossing in, vrij vreedzaam samenleven (7). Nog sterker: de wel aanwezige normen benadrukken in meerdere gevallen juist de waarde van agressief en gewelddadig gedrag.

Maar zelfs al zouden de normen inhouden dat geweld en bedrog geen legitieme middelen zijn om doeleinden te bereiken, dan is nog niet gezegd dat mensen vreedzaam en ordelijk met elkaar om zullen gaan. Mensen gedragen zich lang niet altijd overeenkomstig de door hen zelf aangehangen normen. Dat geldt ook voor de leden van staatloze samenlevingen. Voor de normatieve oplossing ontstaat het probleem onder welke omstandigheden mensen normen naleven die vreedzaam en ordelijk gedrag eisen.

Bovendien ontstaan veel gewelddadige conflicten juist doordat er wel een grote mate aan consensus over normen bestaat, maar deze zich richt op het nastreven van schaarse goederen (Ellis, 1971: 679; Schütte, 1976: 61), zoals in staatloze samenlevingen land, vee, voedsel en vrouwen.

Of consensus over normen tot orde en vrede leidt, zal afhangen van de specifieke inhoud van de be-

treffende norm en meerdere kenmerken van de situatie.

Bij de normatieve oplossing ontstaat tevens onmiddellijk het probleem hoe het ontstaan van normen te verklaren valt. Nu is het wel zo dat bij elke verklaring van gegeven aanvangsvoorwaarden uitgegaan moet worden, maar in dit geval is het onbevredigend om van het reeds bestaan van deze normen uit te gaan daar dit probleem niet eenvoudig op te lossen lijkt binnen de normatieve oplossing.

Het probleem blijft bestaan "how the 'more primitive' societies, those without governmental institutions, live in political unity, under peace and good order?" (Gluckman, 1956: 66).

2.2 De staatsoplossing

De ontdekking van relatief vreedzame staatloze samenlevingen maakt niet alleen de normatieve oplossing van het orde-probleem minder houdbaar. Het relatief vreedzaam en ordelijk samenleven in vele staatloze samenlevingen zet tevens veronderstellingen over de noodzaak van het bestaan van de staat voor het handhaven van enige mate van vreedzaam en ordelijk samenleven van mensen op een bepaald grondgebied op losse schroeven. Deze Hobbessiaanse oplossing van het orde-probleem wordt weerlegd: het is blijkbaar niet beslist noodzakelijk dat een centrale machtshiërarchie, een alleenheerser, of een andersoortige dwang uitoefenende instantie boven de bewoners van een bepaald grondgebied staat en door haar overwicht aan geweldsmiddelen de vrede handhaaft. En het is niet zo dat "men have no pleasure, but on the contrary, a great deal of grief, in keeping company where there is no power able to over-awe them all" en dat hun leven dan "brutal, nasty and short" zou zijn (Hobbes, 1651: 188). In Westerse samenlevingen wordt het bestaan van de staat veelal als vanzelfsprekend aangenomen, omdat vrijwel iedereen tegenwoordig in een staatssamenleving opgegroeid is, en omdat politieke filosofen sinds Hobbes' *Leviathan* (m.n. hfdst. 17) maar niet ophouden er op te wijzen dat de staat voorwaarde is voor orde in het sociale leven.

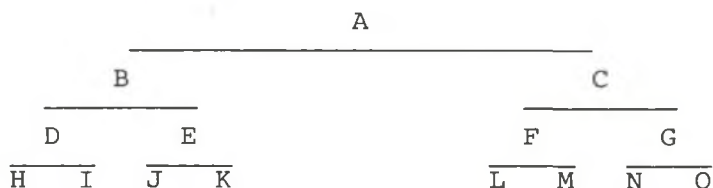
Ook de relativisering van de Hobbessiaanse oplossing van het orde-probleem door Adam Smith, zodanig dat ze alleen gelding heeft voor primitieve samenlevingen (Ultee, 1976: 98) gaat niet op. Volgens Smith leidt een grote mate van arbeidsverdeling tot gereguleerde betrekkingen tussen mensen, en een geringe mate van arbeidsverdeling niet. In die laatste situatie is een centraal gezag nodig om voor vreedzaam samenleven te zorgen. Ook deze oplossing van het orde-probleem houdt geen stand, daar staatloze samenlevingen een geringe arbeidsverdeling kennen (het zijn samenlevingen die grotendeels uit jagers, verzamelaars, herders en tuinbouwers bestaan) en toch geen centraal gezag hebben. Het orde-probleem is dus noch door Hobbes, noch door Smith bevredigend opgelost. Goody (1973: 197) zegt het zo: "The processes involved in the maintenance of social order (taken in its widest sense) were relatively easy to understand in societies with a centralized structure of authority or with a complex division of labor. But how did communities without these institutions regulate their affairs?".

2.3 De kris-kras oplossing

Antropologen wijzen bij hun verklaring van het voortbestaan van staatloze samenlevingen en het relatief vreedzame samenleven hierin, veelal op het volgende verschijnsel. Wanneer een samenleving zodanig georganiseerd is dat de organisatieprincipes niet samenvallen, dat wil zeggen dat de verschillende relaties tussen mensen en groepen van mensen steeds een andere opdeling van de bevolking opleveren, dan gaat daar een integrerende en conflictdependente werking van uit. Vallen organisatieprincipes samen, dat wil zeggen de verschillende soorten relaties tussen mensen en groepen van mensen verlopen volgens eenzelfde scheidslijn en leveren steeds dezelfde opdeling van de bevolking in een klein aantal kampen op, dan zullen eenmaal ontstane conflicten escaleren en in geweldplegingen over en weer uitmonden.

Zelfs wanneer een samenleving slechts volgens één organisatieprincipe is opgebouwd, kan die samenleving geïntegreerd zijn en behoeven de leden van

die samenleving niet volgens dezelfde scheidslijnen gegroepeerd zijn. Niet elke verdeling produceert elkaar wederzijds uitsluitende groepen (Rae en Taylor, 1970: 15). Neem het principe van de lineage-segmentatie in staatloze samenlevingen (Lienhardt, 1964: 72-73): "A man helps those who are more nearly related to him in the genealogy against those who are more distant, until, in theory at least, the whole clan or tribe is united against all others. The descendants of a common great-grandfather are united on occasions in opposition to those descended from the great-grandfather's brother of half-brother but they combine, on other occasions, with these closer collaterals, against others who are genealogically more remote, and so on until hundreds, and thousands, of people are involved. This fusion and fission of genealogical segments is the principle of lineage segmentation. Lineage segmentation is particularly important as a principle of political structure where central authority is weak or unknown and where, therefore, lineage-members have to provide their own security against others of the same tribe, as well as against outsiders. The political functioning of the lineage system in such tribes can be illustrated from what happens when a member of one lineage kills a member of another in the clan diagrammatically represented below. It is to be remembered that the letters do not represent historic individuals only, but larger or smaller groups of living persons tracing descent from those individuals:

Here the letters represent lineages of different orders, all claiming descent from A, and thence, in the male line, through B, C, D, E, and so on. If a member of lineage H kills a member of lineage I, then all members of H and all members of I are potentially at enmity with one another.

Others are not necessarily involved. But if a member of H or I kills a member of J or K all H and I (now regarding themselves as members of D) may be engaged in hostilities with J and K (now united as E). So also all B lineage will tend to turn against all C lineage if a man from one kills a man from the other; and finally the whole of A will be united - in theory at least - against outsiders who have injured any one of their members".

In tegenstelling tot wat gewoonlijk aangenomen werd, is het niet zo dat alle niet-industriële samenlevingen, staatloze samenlevingen inbegrepen, een primair op "kinship" of "descent" berustende organisatie hebben (Colson, 1953: 119). Naast afstammingsgroepen berust de organisatie van staatloze samenlevingen soms op "age-sets" (dat zijn associaties van mensen van verschillende elkaar niet overlappende leeftijdsgroepen) of op associaties van rituele of economische aard. Soms komen meerdere organisatieprincipes tegelijkertijd voor, zoals bijvoorbeeld bij de Tiv (Onwuejeogwu, 1975: 115-122).

Dit misverstand is wat staatloze samenlevingen betreft onder andere in de wereld gekomen doordat Radcliffe-Brown dit idee in het voorwoord bij *African political systems* suggereerde, en de beroemdste en de meest spectaculaire voorbeelden van staatloze samenlevingen van de Muer (250.000 zielen) en de Tiv (1 miljoen mensen) wel een op afstamming berustende politieke organisatie hebben. Bij de Tiv en de Muer worden grote groepen gerecrueteerd volgens lijnen van afstamming. Zo ontstaan de zgn. "lineages" of afstammingsgroepen, groepen van afstammelingen die afstammen, of denken af te stammen, van eenzelfde voorvader (of -moeder) gerekend in manlijke of vrouwelijke lijn. De loyaliteiten van de mensen liggen bij de lineages. Bovendien besteedde men ook later aan dergelijke samenlevingen de meeste aandacht (bijvoorbeeld in het boek van J. Middleton en D. Tait, *Tribes without rulers* (1958), dat een voortzetting wil zijn van *African political systems*). Het misverstand is zo groot dat in veel literatuur de aanduidingen "stateless societies" en "segmentary states" door elkaar gebruikt worden.

De in de antropologische literatuur over staatloze samenlevingen (Colson, 1953: 200, 1975: 23; Gluckman, 1954: 68, 1956: 4, 1965: 81-120, 1974: 29-30; Service, 1962: 14) aan te treffen verklaringspogingen zijn als volgt te reconstrueren: het te verklaren verschijnsel (8) is een effect van een bepaalde netwerkstructuur (9) van relaties tussen mensen in samenlevingen. En wel van een totaal netwerk (Barnes, 1972) van een samenleving dat bestaat uit veelsoortige relaties die kris-kras door elkaar lopen en waarbij geen grenzen (vgl. Barnes, 1972: 15) in het totale netwerk voorkomen. Hoe meer "criss-crossing of different ties", anders gezegd, hoe meer "cross-cutting memberships or overlap of different (partial or personal (Barnes, 1972)) networks" (10) in een samenleving, des te vreedzamer en ordelijker gaan mensen in zo'n samenleving met elkaar om, ondanks dat ze tegengestelde belangen hebben.

Vrede en orde worden bevorderd doordat mensen op basis van het lidmaatschap van het ene netwerk vijanden zijn, maar op basis van het andere netwerk vrienden zijn, of althans op elkaar aangewezen zijn (Gluckman, 1955: 4); kortweg: doordat mensen concluderende loyaliteiten hebben. In staatloze samenlevingen komen veel van zulke kris-kras verlopende bindingen voor, bestaande uit bindingen van vriendschap, handel, afstamming, "age-sets", semi-verwantschap, ritueel, kortom, bindingen die geweld in kunnen dammen.

Bovengenoemde stellingen zijn bedoeld als algemeen geldend en dus toepasbaar in alle samenlevingen, en niet alleen in staatloze samenlevingen. Daardoor kunnen met behulp van deze hypothesen ook variaties in de mate van vreedzaam en ordelijk samenleven in staatssamenlevingen verklaard worden. Zulke verschillen, zoals door alleenheersers geregeerde staten die soms gewelddadiger zijn dan democratische staten of staatloze samenlevingen (Oberschall, 1973: 107-113), komen in feite neer op nog niet eerder vermelde weerleggingen van de staatsoplossing van het orde-probleem. Gluckman (1973: 33): "There is an inherent instability in any society in which vertical divisions between territorial or ethnic segments or both are inadequately crossed by the development of links of

organic (in Durkheim's sense), utilitarian, economic interdependence. Without that interdependence civil war is endemic in the system". Functionalistisch uitgedrukt zijn dit de functies van bepaalde soorten conflicten, de onbedoelde gevolgen van conflicten: al naar gelang er sprake is van "meer kris-kras" in de structuur van het totale netwerk zullen mensen op meer vreedzame en ordelijke manier met elkaar omgaan (vgl. Coser, 1956).

2.3.1 Tegenstrijdige onderzoeksresultaten

Er is veel onderzoek gedaan naar de conflictdempende invloed van gedeelde loyaliteiten op het gedrag van kiezers in industriële samenlevingen door Lazarsfeld, Lipset en anderen (zie voor een overzicht Pinner, 1968). Uit deze onderzoeken blijkt dat mensen onder "cross pressures" zich toleranter opstellen dan andere mensen. Ook blijven mensen in zo'n situatie eerder thuis bij verkiezingen, zodat een hoog opkomstpercentage niet per sé een "levenskrachtige" democratie en veel thuisblijvers niet beslist het tegenovergestelde betekent. De uitwerking van netwerken met veel kris-kras op het daadwerkelijke gebruik van geweld is in industriële samenlevingen zo goed als niet onderzocht.

Ook wat niet-industriële en in het bijzonder staatloze samenlevingen betreft lijkt er weinig vergelijkend kwantitatief onderzoek te bestaan waarin de kris-kras-oplossing getoetst wordt. Men kan natuurlijk wel enig vertrouwen schenken aan monografieën van antropologische onderzoekers, die soms op jarenlang veldwerk berusten, maar veel kwantitatieve gegevens die zich voor vergelijkingen zouden lenen staan er meestal niet in. Vooral over de mate van gewelddoening ontbreken gegevens. Het *Ethnographic Atlas* van Murdock (1967) bevat hierover bijvoorbeeld niets, terwijl het reeds genoemde boek van Bohannan (1960) slechts "moordcijfers" van enkele Afrikaanse stammen voor een gering aantal jaren vermeldt.

De studie van Kang (1975) is het enige vergelijkende onderzoek waarin de kris-kras-oplossing voor het orde-probleem in staatloze samenlevingen

beproefd wordt. In dit onderzoek wordt de kris-kras-oplossing getoetst in vijf varianten, zoals deze door Gluckman (1956) (in een lezing met de veelzeggende titel *The peace in the feud*) uit het werk van Evans-Pritchard over de Nuer gereconstrueerd zijn. De kris-kras-oplossing wordt in vier van de vijf varianten weerlegd door de onderzoeksbevindingen. De onderzoekshypothesen, waarin gewerkt wordt met de bijkomende veronderstellingen of waarnemingstheorieën dat de mate van kris-kras groter is wanneer er respectievelijk sprake is van clan-exogamie, "cousin-marriage" en exogamie buiten de lokale groep, en de onderzoekshypothese, waarin gewerkt wordt met een cumulatieve kris-kras-index van de zojuist genoemde "maten" en de "maat" al of niet aanwezig zijn van verspreide "vengeance groups", worden verworpen. Slechts één doorstaat de beproeving, namelijk de hypothese dat hoe meer verspreid de "vengeance group" (dat is de groep manlijke verwanten die na een gepleegde moord verantwoordelijk is voor de wraakneming) woont, des te minder vaak vetes, dat wil zeggen daadwerkelijke wraakoefeningen voorkomen. Er is volgens de gehanteerde bijkomende veronderstelling of waarnemingstheorie bij meer verspreid wonen van de "vengeance group" sprake van meer kris-kras omdat dan kris-kras optreedt van bindingen van afstamming en nabuurschap, bindingen die bij niet verspreid wonen van de "vengeance group" samenvallen.

Een zwakte van het onderzoek is dat niet het aantal werkelijk gepleegde moorden geteld wordt, maar het aantal keren dat na een moord wraakneming volgde.

De hypothese die de beproeving doorstaat was reeds eerder getoetst door Thoden van Velzen en Van Wetering (1960) en door Otterbein en Otterbein (1965). Ook toen werd de hypothese waar bevonden. Van de drie onderzoeken is het vroegste de meest degelijke beproeving van de hypothese, degelijker dan die van Kang en van Otterbein en Otterbein, daar de mate van gewelddadigheid op meerdere wijzen waarneembaar gemaakt wordt en met name (via een inhoudsanalyse van monografieën) nagegaan wordt of moorden zelden of vaak voorkomen.

Een zwakte van de onderzoeken van Thoden van Velzen en Van Wetering en van Kang is dat "staatloze samenlevingen" ruim opgevat wordt, zodat ook hoofdmanscapen ("chiefdoms") opgenomen zijn in de steekproef waarover de toetsing plaats vond. Het is mogelijk dat de mate waarin het hoofdmanschap ontwikkeld is, van invloed is op de mate van vrede en orde en zo een versturende werking heeft (Thoden van Velzen en Van Wetering, 1960: 176). Wel hebben Thoden van Velzen en Van Wetering samenlevingen met kasten en klassen uit hun steekproef verwijderd (p. 189). Otterbein en Otterbein hebben aan de door Thoden van Velzen en Van Wetering gebruikte steekproef van samenlevingen uitgezocht of dit vermoeden juist is. Dit bleek niet zo te zijn. Ook voor de door hen zelf gebruikte steekproef van samenlevingen bestaat er geen reden voor dit vermoeden (1965: 1476). Alleen in tijden van oorlog heeft het niveau van politieke integratie een invloed: hoge politieke integratie leidt tot minder vetes, terwijl lage politieke integratie juist aanleiding geeft tot meer vetes (1965: 1478).

Colson (1975: 22, 36-37) en Fried (1967: 84-86) wijzen op nog een andere mogelijke tekortkoming van dit soort onderzoek. Het gevaar bestaat dat een onware waarnemingstheorie gehanteerd wordt als men afgaat op monografieën voor het bepalen van de mate van vreedzaamheid, omdat veel wat hierin staat ontleend is aan mondeling verstrekte gegevens van informanten. En met name bij gegevens over geweldpleging bestaat een grote kans dat men de mate waarin fysiek geweld gebruikt wordt, overschat indien men indormanten op hun woord gelooft. Uit angst voor gewelddaden spreken mensen in staatloze samenlevingen veel over geweld en proberen ze anderen af te schrikken door over begane gewelddaden op te scheppen, en proberen ze hun kinderen beheersing bij te brengen door op de gevaren van geweld te wijzen. De bedoelde zwakte lijkt echter niet te bestaan. Uit het onderzoek van Thoden van Velzen en Van Wetering (1960: 192) blijkt dat er vrijwel geen verband bestaat tussen de waarden ten opzichte van geweldpleging en de daadwerkelijke geweldpleging.

Thoden van Velzen en Van Wetering en Otterbein en

Otterbein verklaren het door hen gevonden verband tussen verspreiding van de "vengeance group" en vreedzaam samenleven echter niet met behulp van de kris-kras-oplossing, maar met behulp van de zgn. "fraternal interest groups theory". Volgens deze theorie zal een samenleving vreedzaam zijn wanneer "fraternal interest groups" afwezig zijn. "Fraternal interest groups" ontstaan eerder wanneer broers in elkaars buurt wonen, met andere woorden wanneer de "vengeance group" bij elkaar woont. Daarom komen "fraternal interest groups" eerder voor in patrilokale dan in matri-lokale samenlevingen.

Thoden van Velzen en Van Wetering bespreken wel de kris-kras-oplossing, onder de naam van "conflicting loyalties theory", en ze komen tot de conclusie (p. 184) "that the fraternal interest groups theory fits in well with the conflicting loyalties theory" mits men er rekening mee houdt dat een persoon niet van geweld afziet als hij conflicterende loyaliteiten heeft die niet even sterk zijn, en dat een persoon niet met alle leden van een samenleving loyaliteiten of zelfs maar contacten onderhoudt. Hiermee wordt reeds een in de volgende paragraaf te bespreken verklaring van de tegenstrijdige onderzoeksresultaten van de kris-kras-oplossing gesuggereerd.

2.3.2 Waarde-verwachtingstheorie

Waarom hebben deze netwerken nu een dergelijke uitwerking op het gedrag van mensen? Antropologen maken ter verklaring van deze effecten op een weinig uitgewerkte wijze (waardoor de afzonderlijke afleidingsstappen moeilijk op hun juistheid te controleren zijn en de redenen van eventuele lagere falsificaties moeilijker te vinden zal zijn) gebruik van individualistische handelings-theorieën. Meestal is het een rudimentaire waarde-verwachtingstheorie volgens welke mensen die handelingen uitvoeren waarvan de uitkomst voor hen de hoogste verwachte waarde heeft.

Een handeling kan met een meer of minder sterke verwachting een meer of minder waardevolle uitkomst hebben. De waarde-verwachtingstheorie stelt dat mensen van een aantal handelingsalternatieven

die handeling uitvoeren waarvan het produkt van waarde en verwachting het hoogst is.

Met behulp van deze kernuitspraak van de waardeverwachtingstheorie en een aantal bijkomende veronderstellingen kunnen in een aantal tussenstappen de bedoelde netwerkeffecten verklaard worden. Nodig is onder andere de volgende uitspraak: hoe groter en/of dichter het persoonlijke netwerk (Barnes, 1972) van een persoon is, en hoe sterker en/of meer multiplex de bindingen in dit netwerk zijn (11), des te meer mensen deze persoon zal kunnen mobiliseren in conflicten met andere mensen. Deze uitspraak is uit de eerder genoemde waardeverwachtingstheorie afleidbaar onder andere onder de veronderstelling dat hoe sterker en/of multiplex een binding met een andere persoon is, des te waardevoller het onderhouden en beschermen van die binding is en des te sterker de verwachting is dat het onderhouden en beschermen van die binding in de toekomst beloningen op zal leveren (Boisevain, 1974: 50,241). Die waarde kan in staatloze samenlevingen bijvoorbeeld de bescherming van in persoonlijke relaties geïnvesteerde schaarse goederen zijn (met name tijd en energie). Staatloze samenlevingen zijn Naturalwirschaften met een geringe technische ontwikkeling en arbeidsverdeling. Er worden weinig materiële goederen geproduceerd, die bovendien vaak niet houdbaar zijn. Dit zijn ook de redenen waarom in staatloze samenlevingen meer in personen dan in materiële zaken geïnvesteerd wordt (Gluckman, 1965: 13). Belangrijk is tevens dat iemand, wanneer hij op een groter persoonlijk netwerk terug kan vallen, meer risico in conflicten met anderen durft te nemen.

De stelling over persoonlijke netwerken en de steun bij conflicten is echter alleen algemeen geldig wanneer de mensen die via de persoonlijke netwerken door de strijdende partijen gemobiliseerd worden niet dezelfde personen zijn. Want dan ontstaat kris-kras in het netwerk bij deze derde persoon, waarvan onder een bepaalde conditie een conflictdempende invloed uitgaat. Wanneer het namelijk kris-kras betreft van ongeveer even sterke bindingen, dan ontstaan bij deze derde persoon "cross pressures" van ongeveer even grote

sterkte, die een geheel ander effect op het gedrag van de betrokken personen hebben, dan wanneer geen kris-kras of kris-kras van niet gelijk sterke bindingen bestaat: conflicten zullen vreedzaam en ordelijk verlopen in plaats van gewelddadig.

In deze situatie is voor derde personen het hulp bieden aan de strijdende partijen niet langer het handelingsalternatief met de hoogste verwachte waarde. Dat wordt voor hen in deze situatie: niet bij het conflict betrokken raken, en, vooral als ze relatief sterke bindingen met de strijdende partijen onderhouden, liefst door zoveel mogelijk druk op de beide partijen deze er toe brengen hun conflict bij te leggen en geen geweld te gebruiken. Want partij kiezen betekent in elk geval het verlies van in één relatie gedane investeringen, en als de strijd verloren wordt zijn ook alle investeringen in de andere relatie verloren. Als bondgenoten gewond of gedood worden verliest men zelfs bij het winnen van de strijd meer dan de investeringen gedaan in de relatie met de verslagen vijand. Het grootste verlies is dat men zelf gedood wordt, dan verliest men alles.

Niet alleen zullen derden niet zo snel mee doen in een strijd, maar bovendien zullen de strijdende partijen zich matigen, daar het dreigen met het onthouden van steun in de toekomst door derden zeer afschrikwekkend werkt in een samenleving waarin mensen vlak boven het bestaansminimum leven.

Op het niveau van samenlevingen wil meer kris-kras van even sterke bindingen per definitie zeggen: dat er meer ongeveer even sterke conflicterende loyaliteiten bij de leden van deze samenlevingen bestaan (ook bij de leden van persoonlijke netwerken). Daarom geldt dat hoe meer kris-kras van verschillende en even sterke relaties in een samenleving, des te minder mensen gemobiliseerd worden bij conflicten, en des te meer mensen druk uitoefenen op de strijdende partijen om het niet tot een openlijk en gewelddadig conflict te laten komen, of om een reeds geëscaleerd conflict bij te leggen.

Met deze door gebruikmaking van de waarde-verwachtingstheorie gemodificeerde kris-kras theorie (die natuurlijk opnieuw getoetst moet worden) is

tevens een verklaring te geven voor de tegenstrijdige onderzoeksresultaten bij de beproeving van de oorspronkelijke kris-kras-oplossing van het ordeprobleem in staatloze samenlevingen (12) (zie de vorige paragraaf): kris-kras leidt alleen tot vreedzaam en ordelijk samenleven wanneer het kris-kras betreft van ongeveer even sterke bindingen en wanneer deze bindingen relatief vrij sterk zijn. Dat bindingen van nabuurschap sterk zijn in staatloze samenlevingen is aannemelijk, daar men voor veel activiteiten op elkaar is aangewezen (voedselvoorziening, jacht, oogsten, veedrijven, religie). Afstammingsbindingen zijn ook sterk, daar hierdoor het erfrecht van de weinige, schaarse goederen geregeld wordt, en ook vele andere rechten en plichten aan afstammingsgroepen toekomen (zoals het geven en delen van bruidschatten en het reeds genoemde wraak nemen).

Met behulp van de gemodificeerde kris-kras theorie kunnen niet alleen falsificaties van de oorspronkelijke kris-kras theorie voorspeld en verklaard worden (nl. door te veronderstellen dat de kris-kras die ontstaat door clan-exogamie, "cousin-mariage" en exogamie buiten de lokale groep geen kris-kras is van ongeveer even sterke bindingen, zodat coalities van bij elkaar wonende broers niet voorkomen kunnen worden), bovendien heeft ze overschotgehalte boven de oorspronkelijke kris-kras theorie in de vorm van nieuwe voorspellingen. Voorspeld kan worden dat in samenlevingen met veel kris-kras verlopende, ongeveer even sterke bindingen en waar grenzen in het totale netwerk van relaties voorkomen, eenmaal ontstane conflicten tussen de leden van de verschillende segmenten snel zullen escaleren en gewelddadig aflopen. De mobilisatie van helpers bij het conflict verloopt uiterst snel in zo'n situatie, er ontstaan conflicten tussen blokken, kampen, die verlopen volgens de reeds bestaande grenzen in het totale netwerk van relaties in de samenleving. In tegenstelling tot een gesegmenteerde samenleving, worden in een samenleving met veel kris-kras van ongeveer even sterke bindingen, maar zonder grenzen in het totale netwerk, bij conflicten met verschillende personen steeds nog weer andere personen gemobiliseerd, waardoor een opeenstapeling

van conflicten tussen dezelfde personen vermeden wordt. In de situatie waarin van geen kris-kras sprake is in de zin dat er überhaupt weinig relaties tussen mensen voorkomen dat er een atomistische netwerkstructuur aanwezig is, zullen waarschijnlijk wel meer gewelddaden voorkomen vanwege het ontbreken van de conflictdempende werking van kris-kras van ongeveer even sterke bindingen, maar het geweld zal niet zo groot zijn als in samenlevingen met een gesegmenteerde netwerkstructuur, daar er weinig "vrienden" en ook weinig "vrienden van vrienden" te hulp geroepen kunnen worden (Oberschall, 1973: 120).

Een ander veelvuldig genoemd en met de gemodificeerde kris-kras theorie te verklaren conflictdempend mechanisme is dat strijdende partijen weer lid zijn van éénzelfde groter verband en bij conflict van dit verband met een ander groot verband zijn ze op elkaar aangewezen voor bescherming en steun. Dezelfde angst om in tijden van gewelddadige conflicten, van voedselschaarste etc. alleen te staan, die maakt dat mensen toegeven aan de druk van derden om een conflict bij te leggen, werkt ook rechtstreeks in relaties tussen conflicterende partijen. Uit het onderzoek van Otterbein en Otterbein bleek dat het te verklaren verschijnsel niet bestond en dat in "societies with a low level of political integration war and feuding go hand-in-hand" (1965: 1478). Met andere woorden, een met de gemodificeerde kris-kras te maken voorspelling komt niet uit en deze onderzoeksuitslag vormt een weerlegging van de gemodificeerde kris-kras-theorie.

Overigens ontstaan door wat er in staatloze samenlevingen gebeurt ook moeilijkheden voor de waardeverwachtingstheorie (en tevens voor de cognitieve dissonantietheorie). Mensen in staatloze samenlevingen zijn op de hoogte van de integrerende en conflictdempende werking van ongeveer even sterke kris-kras verlopende bindingen en gaan dit soort bindingen vaak met opzet aan. Ook met hun vijand, door bijvoorbeeld de exogamieregel bewust te manipuleren: "they are our enemies; we marry them". Wat hier gebeurt is dat met opzet bestraffingen, cognitieve dissonanties, opgeroepen worden, maar die wegen waarschijnlijk op tegen de

grote belonende werking van de grotere zekerheid en veiligheid die door de grotere mate van kras van even sterke bindingen ontstaat. Mensen kunnen hierdoor onbezorgd voor mogelijke overvallen van hun vroegere vijanden hun akkers bewerken, hun vee hoeden, jagen etc.

Blijkbaar is de ene bestraffing de andere niet.

Het verschijnsel van het relatief vreedzaam en ordelijk samenleven in staatloze samenlevingen kan wellicht ook verklaard worden met een mentale incongruentietheorie (Münch, 1972). De geschatte kans op verlies van gedane investeringen en de kans op verlies van eigen leven zijn zo groot wanneer gewelddadige conflicten mochten ontstaan, en de wens om te blijven leven is zo sterk, dat mensen liever de incongruentie tussen de maatstaf dat men zijn vijanden moet bestrijden en het feitelijke, alleen maar uit dreigingen bestaande gedrag, op de koop toenemen dan dat ze daadwerkelijk gaan vechten.

De ene cognitieve dissonantie is blijkbaar de andere niet: de secundaire incongruentie die het gevolg zou zijn van het reduceren van de oorspronkelijke incongruentie middels agressief gedrag werkt méér bestraffend dan het laten voortbestaan van de primaire incongruentie.

2.4 De eigendomsrechten-oplossing

Sinds kort spreken naast antropologen ook politieke economen (13) over situaties van geordende anarchie (Tullock, 1972, 1974; Buchanan, 1975). Hiermee hebben ze niet direct de Afrikaanse staatloze samenlevingen op het oog; ze spreken in het algemeen over staatloze samenlevingen.

Bij hetgeen politieke economen over situaties van geordende anarchie zeggen, gaan ze uit van een toestand van volkomen anarchie, van "ongeordende anarchie", dat is een situatie zonder staatsgezag en zonder regels, met name zonder eigendomsrechten (vgl. D. Hume, zie Ultee, 1977: 185:177). Doordat er geen gezag bestaat heeft ieder individu de keuze om zijn arbeid te gebruiken om goederen te produceren of om met geweld door anderen geproduceerde goederen te roven. In deze anarchische

situatie is het zo dat "the well-being of a person depends on his relative ability to produce, to take from others, and to protect his own" (Bush, 1972: 5).

Op basis van deze vermogens, bestaande preferenties en de initiële verdeling van goederen ontstaat er een natuurlijke verdeling, een natuurlijk evenwicht, van "inkomens" aan schaarse goederen doordat ieder individu zoveel en zolang meer van een goed nastreeft totdat de marginale opbrengsten van die inspanning gelijk zijn aan de kosten ervan.

Vanuit deze natuurlijke verdeling gaan mensen onder bepaalde omstandigheden contracten met elkaar aan om roof in de toekomst uit te sluiten. Contracten waarin mensen wederzijds aan elkaar rechten op bepaalde schaarse goederen toekennen ontstaan niet zomaar. Alleen als de opbrengst van het sluiten van een contract minus de hiermee verbonden transactiekosten en de kosten verbonden aan het afdwingen van naleving van het contract groter zijn dan de opbrengst volgens de natuurlijke verdeling in de anarchische situatie, ontstaat zo iets als recht. Door het toekennen van individuele eigendomsrechten op schaarse goederen wordt het mogelijk de in roof en bescherming geïnvesteerde energie en goederen te gebruiken voor meer productieve doeleinden dan roof. Roven is een "negative sum game" (vgl. echter Homans, 1974: 78-82, waar gesteld wordt dat roof wel een "positive sum game" zou zijn), er zijn altijd transactiekosten aan verbonden, en er wordt niets nieuws geproduceerd: wat de een al had wordt door roof overgenomen door de ander.

Ook als er in de anarchische situatie, onder de natuurlijke verdeling, grote ongelijkheden bestaan, kan het voor alle partijen voordeliger zijn roof uit te sluiten, te ontwapenen en niet langer moeite en tijd te verkwisten in bescherming en aanval. "The assignment of property rights is a consequence of the way in which capacities are distributed over different persons: feud, violence and force are the source of the natural distribution" (Lehning, 1977: 491).

Met het sluiten van contracten waarin eigendomsrechten gedefinieerd worden komt er volgens po-

litieke economen een ordening in de anarchie: geordende anarchie (men kan beweren dat een situatie van een natuurlijk evenwicht ook al een zekere mate van orde in de zin van regelmaat voorstelt; deze regelmaat wordt groter bij het instellen van eigendomsrechten).

De dreiging van een terugval (volgens het criterium van Pareto-optimaliteit: een verandering in de inkomensverdeling is Pareto-optimaal indien één van de partijen erop vooruit gaat zonder dat andere partijen erop achteruit gaan) van de situatie van gedefinieerde eigendomsrechten in een anarchische, Hobbessiaanse verdeling van schaarse goederen blijft altijd bestaan.

Het meest voordelig is het voor individuele leden van een samenleving dat een ieder zich aan de regels van het contract houdt behalve zichzelf. Hierdoor ontstaan vicieuze cirkels: als één begint te roven, rooft weldra iedereen, omdat voor ieder individu afzonderlijk het meest nadelige alternatief eruit bestaat dat ieder ander individu de regels overtreedt en rooft, en hij de enige is die zich aan de regels houdt en produceert. De verdeling van voorkeuren van leden van staatloze samenlevingen is die van een zgn. "prisoners delimma" (Taylor, 1976: 4-6, 117). Omdat ieder individu de individueel beste uitkomst nastreeft, is het resultaat een collectieve uitkomst waarbij ieder slechter af is.

Volgens politieke economen zal in zo'n situatie op langere termijn (H.F.: hoe lang?) een nieuw contract met nieuwe eigendomsrechten "uitgehandeld" worden overeenkomstig de krachtsverhoudingen die in het natuurlijk evenwicht zouden ontstaan. Hierdoor wordt het voor alle partijen weer voordeliger om zich aan de regels te houden. Wel zullen mensen weer moeten leren dat coöperatie wederzijds belonend is (Gunning, 1972: 25; Taylor, 1976: 10-11, 92-93).

Ook afgezien van wat anderen doen, kan het voor sommige leden van een samenleving voordeliger zijn om af te wijken van overeengekomen eigendomsrechten en terug te keren naar een natuurlijke verdeling. Door bepaalde veranderingen (bijvoorbeeld het groter worden van een groep, de monopoo-

lisering van geweldsmiddelen, nieuwe uitvindingen) kunnen mensen onder een nieuwe natuurlijke verdeling beter af zijn dan onder een bestaande verdeling volgens eigendomsrechten. Roof is voor hen dan het voordeligst.

Hoe groter de discrepantie tussen de "onderliggende natuurlijke verdeling" en de verdeling volgens eigendomsrechten, des te eerder ontstaat er een terugval in een anarchische situatie of een verandering van de bestaande eigendomsrechten in richting van een minder grote discrepantie tussen de "onderliggende natuurlijke verdeling" en de verdeling volgens eigendomsrechten (Buchanan, 1972).

Wat ook kan gebeuren is dat de partij die in een nieuw ontstane anarchie beter af zou zijn dan onder het bestaande contract, een tegemoetkoming krijgt van de partij die in de anarchische situatie zou verliezen in vergelijking met het bestaande contract. De ene partij krijgt van andere partijen een compensatie voor het verlies dat ze lijdt door zich aan de regels van het contract te houden (deze transacties voldoen aan het zgn. neo-paretiaans criterium: de winst van de ene persoon is zo groot dat hij na het verlies van de andere persoon gecompenseerd te hebben, nog beter af is).

Naarmate het voor individuen moeilijker en kostbaarder wordt om naleving van rechten en plichten verbonden aan een contract af te dwingen (dat is met name het geval als de samenleving groter wordt), ontstaat er meer behoefte aan een dwang uitoefenende instantie (14) die zorgt voor naleving van aangegane contracten. Bestaat er reeds een "enforcing agent" die de naleving van contracten garandeert en het monopolie op het gebruik van geweld bezit, dan zal deze instantie naleving van contracten afdwingen en personen beschermen, dat wil zeggen hun rechten en plichten afdwingen binnen haar territorium (deze hypothese is niet waar).

Staatloze samenlevingen vormen een geval van geordende anarchie zoals opgevat door politieke economen: het verhandelen van eigendomsrechten vindt plaats zonder dat er een staat aanwezig is,

die toeziet op de naleving van het contract. (Ook als er wel een staat is, blijven vele gebieden van het sociale leven overwegend gereguleerd via geordende anarchie.) Alleen behoren in staatloze samenlevingen de eigendomsrechten, in elk geval de rechten op de meest gewaardeerde en schaarse vormen van eigendom - land, vrouwen, vee - aan de lineage, alhoewel bepaalde rechten aan het individu toekomen (Dowling, 1968; Fried, 1967: 58-66; Southall, 1975: 214). Individuele eigendomsrechten zijn slechts binnen de afstammingsgroep gedefinieerd. Personen die aan moord schuldig zijn, moeten bijvoorbeeld wel disproportioneel veel bijdragen aan het door de afstammingsgroep verschuldigde smartegeld.

Hoewel mensen in staatloze samenlevingen vrij vreedzaam samenleven en eigendomsrechten kennen, ontstaan wel moeilijkheden met de eigendomsrechten-oplossing van het orde-probleem. Politieke economen, in elk geval Buchanan, spreken van een alles of niets overgang van het niet naar het wel bestaan van eigendomsrechten, en dan ook nog alleen van eigendomsrechten die aan individuen toekomen (zie ook Lehning, 1977: 492).

Vooraf omdat in staatloze samenlevingen de eigendomsrechten hoofdzakelijk aan gehele groepen en niet aan afzonderlijke individuen toekomen, wordt de eigendomsrechten-oplossing van het orde-probleem moeilijk toepasbaar in staatloze samenlevingen.

Blijkbaar bestaan er meerdere soorten eigendomsrechten: verschillende rechten over verschillende zaken die aan verschillende eenheden toekomen. In dit verband is het voor politieke economen ook een probleem waarom in staatloze samenlevingen de eigendomsrechten hoofdzakelijk aan de afstammingsgroepen, en niet aan afzonderlijke individuen toekomen. Economen van de zgn. "property rights movement" hebben hier wel oog voor (Furobotn, Pejovich, 1972, 1974), maar ook zij geven geen antwoord op het gestelde probleem. In plaats daarvan wordt het probleem van de verklaring van de overgang van communale naar individuele eigendomsrechten aan de orde gesteld en behandeld (Alchian, Demsetz, 1973: 23).

Wel zou een alternatieve verklaring te geven zijn voor het relatief vreedzaam samenleven ondanks het ontbreken van een staat. Doordat de eigendomsrechten in staatloze samenlevingen aan de afstammingsgroepen toekomen zijn er weinig eigendomsrechten te verhandelen, en is er weinig om ruzie over te maken en dus ook weinig noodzaak tot een staat. Deze verklaring is echter onbevredigend. De conflicten mogen dan wel geringer in aantal zijn, maar ze zullen des te heviger zijn omdat de conflicten meestal zeer schaarse goederen als leven, water, voedsel, vrouwen en vee betreffen (zie Colson, 1975: 43-44). Het zijn "high stake issues" in deze samenlevingen, en daar wordt eerder over gevochten (Goodin, 1976: 12, 24).

In feite wordt door het bestaan van communale eigendomsrechten in staatloze samenlevingen het juist nog moeilijker om te verklaren dat mensen in deze samenlevingen vrij vreedzaam en ordelijk samen leven. Collectieve aansprakelijkheid leidt namelijk tot meer fysiek geweld dan individuele aansprakelijkheid (B. Becker, 1976: 286-287).

Als communale eigendomsrechten bestaan zou verwacht mogen worden dat mensen juist veel steun krijgen in conflicten met anderen en dat eerder geweld ontstaat dan wanneer individuele eigendomsrechten bestaan. Afhankelijk van tussen welke delen van de samenleving het conflict gaat en welke rechten in het geding zijn zullen meer of minder mensen meedoen. Ieder die dezelfde gemeenschappelijke eigendomsrechten heeft wordt bij aantasting van die rechten geacht mee te doen in de verdediging van deze rechten, om bijvoorbeeld bij moord op een stamgenoot het geeft niet welke persoon van de schuldige lineage erop aan te spreken. Conflicten over eigendomsrechten gaan de gehele afstammingsgroep aan, gehele lineages worden op misdaden van individuele leden aangezien. Omgekeerd ontvangt ieder lid van een afstammingsgroep als er iets te verdelen valt, bijvoorbeeld vrouwen of vee die als bruidschat of als smartegeld ontvangen worden.

Met de eigendomsrechten-oplossing van het orde-probleem, een oplossing die ook rekening houdt met communale eigendomsrechten, valt de variatie in

gewelddadigheid onder staatloze samenlevingen, met name het verschijnsel dat matri-lokale gemeenschappen vreedzamer zijn dan patri-lokale gemeenschappen, niet te verklaren daar de eigendomsrechten over het algemeen gelijk zijn in deze samenlevingen. Wellicht dat deze verschillen beter verklaard kunnen worden als de uit de kris-kras voortvloeiende transactiekosten bij het afdwingen van eigendomsrechten erbij betrokken worden. Het wordt bij veel kris-kras te kostbaar om alle eigendomsrechten af te dwingen.

Uit het bestaan van communale eigendomsrechten valt wel goed te verklaren waarom moord op een naast familielid niet gecompenseerd kan worden met bloedgeld, "Wergeld": het recht op leven behoort aan de afstammingsgroep en alles wat gegeven kan worden is al (mede-) eigendom van de getroffen nabestaanden van het slachtoffer (vgl. Lienhardt, 1964: 76). Of er gebeurt niets in zo'n geval, of de moordenaar vlucht.

3. Discussie

"Van jungle tot concentratiekamp, dat is de richting waarin de wereldgeschiedenis zich ontwikkelt".
(W.F. Hermans)

De oplossingen van antropologen en politieke economen voor het orde-probleem en het daaraan ondergeordende (Ultee, 1977: 55) probleem van orde in staatloze samenlevingen vullen elkaar aan. Het zijn geen elkaar logisch uitsluitende theoretische alternatieven, maar er is sprake van pseudo-pluralisme.

Collectieve eigendomsrechten op schaarse goederen leiden tot de vorming van een partieel netwerk van sterke bindingen. En als dit netwerk oversneden wordt door een ander partieel netwerk van sterke bindingen, zullen de leden van deze netwerken hun conflicten relatief vreedzaam regelen.

Met Olson (1965) zijn vrede en orde, dat is het zich houden aan gedefinieerde eigendomsrechten, te beschouwen als collectieve goederen, die, wanneer ze eenmaal geproduceerd zijn aan een ieder kosteloos ter beschikking gesteld kunnen worden.

Bij zgn. niet-zuiver collectieve goederen, dat wil zeggen collectieve goederen waarbij mensen van consumptie uitgesloten kunnen worden, hangt het van de definitie van de eigendomsrechten af of het in feite een collectief goed is (Vanberg, 1977: 12).

Doordat vrede en orde geen zuiver collectieve goederen zijn, kunnen de dreiging van toekomstige uitsluiting en daadwerkelijke uitsluiting als selectieve sancties gehanteerd worden (Buchanan, 1975: 109). Dit kan gebeuren door bijvoorbeeld iemand vogelvrij te verklaren, te verbannen, of te laten verhongeren, of hiermee te dreigen. Door het hanteren van selectieve sancties kan voorkomen worden dat er zgn. "free riders" ontstaan en dat er een regressie plaats vindt van de coöperatieve uitkomst van het "prisoners dilemma" naar Hobbessiaanse oorlog van allen tegen allen. Deze "free riders" gedragen zich als parasieten, ze profiteren van collectieve goederen zonder aan de produktiekosten bij te dragen.

Deze selectieve sancties zijn in staatloze samenlevingen effectief, omdat door de kris-kras-structuur van het netwerk er, ondanks de omvang van het netwerk, geen onzekerheid bestaat omtrent de handelwijzen van anderen. De contacten tussen mensen herhalen zich en mensen zien elkaar handelen in relaties met anderen. Hierdoor verzamelen ze informatie over elkaar (15): mensen krijgen reputaties (Anderson, Carlos, 1976: 37-38, 47-48). Ieder heeft kennis omtrent anderen in zijn persoonlijke netwerk en omtrent mensen in de persoonlijke netwerken van die anderen. Zodoende weten mensen wie te vertrouwen is en wie niet, wie afspraken nakomt en wie niet; en zo kunnen dreigingen met geweld en dreigingen met het intrekken van steun op waarde geschat worden: of ze waar gemaakt kunnen en zullen worden. Mensen gebruiken weinig geweld omdat ze weten dat als ze zich niet beheersen, ze dan in de toekomst bestraft zullen worden doordat andere mensen hen van het collectieve goed orde en vrede uit zullen sluiten; ze zullen geen hulp krijgen als ze in moeilijkheden verzeild raken. Mensen hanteren een zgn. "tit-for-tat" strategie: de coöperatie van de een is voortdurend afhankelijk van de coöperatie van de ander (Taylor,

1976: 32). Gunning (1972: 25) stelt: "If anarchy is defined as social interaction under uncertainty, then it will disappear as individuals find methods of reducing uncertainty" (16).

Deze selectieve sancties werken verder omdat de huidige waarde van hulp in de toekomst erg hoog is. De snelheid waarmee investeringen afgeschreven worden, de "discount rate" (Taylor, 1976: 8, 9, 35), is voor de in staatloze samenlevingen meest belangrijke investeringen, namelijk in persoonlijke relaties, erg laag.

Mocht iemand zich ondanks de dreigende uitsluiting toch niet houden aan de gedefinieerde eigendomsrechten en gaan roven en zich goederen met geweld "toe-eigenen", dan is dat door de structuur van het netwerk goed zichtbaar (De Vos, 1976: 185). Bovendien kan iemand die niet aan zijn verplichtingen voldoet vanwege de structuur van het netwerk snel opgespoord en bestraft worden. De "trackability" van mensen is groot (Jacobson, 1973: 100), mensen weten elkaar te vinden en de kans op directe wraak voor onverschillig gedrag is groot (vgl. McKean, 1975: 35).

De verwachtingen en waarderingen van leden van staatloze samenlevingen worden door het totale netwerk met veel kris-kras van ongeveer even sterke bindingen zodanig gecoördineerd, dat voor hen de verwachte waarde, althans op langere termijn (vgl. McKean, 1975: 34), van het wel bijdragen aan de produktie van de collectieve goederen orde en vrede groter blijft dan het niet bijdragen. Sociologen zijn moralisten, ze laten mogelijkheden ter verbetering open. Vandaar dat nu ter afsluiting een tweetal moraliserende opmerkingen volgen.

Ten eerste kan men aan het vorige de suggestie ontnemen dat het niet altijd zinvol is om aan vakgrenzen vast te houden in de sociale wetenschappen als men theoretische en praktische problemen op wil lossen. Op het gevaar van dilettantisme af, blijft het van belang uit oogpunt van het streven naar kennisgroei om meerdere oplossingen voor eenzelfde probleem als kritische instantie voor elkaar te gebruiken. Dit kan betekenen dat men vakgrenzen moet overschrijden. Wellicht ook dat de verschil-

lende zelfbeelden van de verschillende wetenschappen hierdoor gerelativeerd worden. Zo blijkt uit het werk over staatloze samenlevingen dat de antropologische oplossing van het probleem van geordende anarchie op dit moment beter is dan de politiek-economische: ze is beter toepasbaar, maakt gebruik van de mogelijkheid van empirische beproeving in tegenstelling tot de politiek-economische oplossing (zie Alchian, Demsetz, 1973: 26), en beschikt bovendien over een verklaring voor gebleken weerleggingen. Dit terwijl bijvoorbeeld Riker (1977: 17-18) onlangs nog beweerde dat "anthropology is the 'softest', the most particularistic of the social sciences, with the least theoretical content". Zelfs al zou Riker gelijk hebben, dan heeft antropologie iets te bieden boven politieke-economie.

Ten tweede zou men een suggestie voor het politieke handelen aan het werk over geordende anarchie kunnen ontlenen, namelijk of een herwaardering van de staat niet op z'n plaats zou zijn gezien het bovenstaande. Als men vreedzaam en ordelijk samenleven waardeert, en als de theorie over de conflict-dempende werking van netwerken met kris-kras van ongeveer even sterke bindingen klopt, dan kan men hieraan de handelingsaanwijzing ontlenen dat samenlevingen in elk geval wat het gewenste niveau van orde en vrede met "minder staat" toe kunnen. Een netwerkstructuur met veel kris-kras kan dienen als een "functioneel equivalent" van een staat. Als de staat ontbreekt behoeft niet meteen chaos, moord en doodslag te ontstaan (17). In feite is hiermede de cirkel rond. Een 40-tal jaren geleden probeerden de Britse kolonisatoren een staat op te leggen aan staatloze samenlevingen, nu wijzen politieke economen (en sociologen) politici en burgers erop dat vreedzaam samenleven ook mogelijk is met minder staat.

NOTEN

1. Zie Schuyt (1973: 254) voor de vele betekenissen van het begrip "orde". Hier wordt, overeenkomstig de gangbare betekenis, orde opgevat als het afzien van gebruik van geweld en bedrog bij het nastreven van doeleinden. Hobbes beschouwde het dreigen met geweld reeds als het ontbreken

van orde.

2. M. Weber sprak reeds over "regulierte Anarchie" in zijn *Wirtschaft und Gesellschaft* (1922: 613-618), zoals genoemd door Sigrist in zijn gelijknamig boek (1967: 16).
3. In de antropologische literatuur over staatloze samenlevingen wordt veel aandacht besteed aan definiëringsproblemen (Sigrist, 1967: 21-59). Dit soort discussies leveren zo goed als niets op. Het meest verstandige voorstel om definities te veranderen dat in de literatuur voorkomt lijkt te zijn om niet langer in termen van de dichotomie "staatloze-, staats-samenlevingen" te spreken, maar om te spreken in termen van het comparatieve begrip "mate van staatsvorming". Deze overdreven interesse voor definities schijnt voort te komen uit essentialistische ideeën en de poging om "cultural universals" op te sporen (Sigrist, 1967: 48-59). Uit het overzichtsartikel van de politicoloog D. Easton (1959) blijkt dat antropologen wat dat betreft niet alleen staan.
4. Tot deze categorie worden gewoonlijk ook de zgn. "bands" gerekend. Dat zijn primitieve, rondtrekkende volkjes bestaande uit jagers en verzamelaars, zoals bijvoorbeeld de Bosjesmannen uit de Kalahari-woestijn. Ze leven in "bands" van 20-60 personen, bestaande uit familieleden, en worden geleid door onofficiële, afzetbare leiders zonder veel macht. Van de in de antropologische literatuur gewoonlijk onderscheiden trits "bands, stateless societies, chiefdoms" (Service, 1962), worden de laatste tot de primitieve staten gerekend, afhankelijk van de daadwerkelijke macht van het opperhoofd ("chief"). Frieds typologie (1967), "segmentary, ranking, stratified, state societies", en die van Lenski en Lenski (1978), "simple and advanced hunting and gathering societies, simple and advanced horticultural societies, simple and advanced agrarian societies, industrial societies" lopen grotendeels parallel aan Service's typologie. In dit artikel wordt met de term "staatloze samenleving" alleen geduid op samenlevingen uit de tweede categorie van Service's typologie. Black (1972) tekent verzet aan tegen de impliciete theoretische veronderstelling die achter de typologie van Fortes en Evans-Pritchard schuilt als zouden alle staatloze samenlevingen egalitair zijn. Hij meent dat te kunnen weerleggen.
5. Staatloze samenlevingen zijn interessant vanwege o.a. theorieën over staatsvorming (Stevenson 1968) en de ontwikkeling van rechtssystemen (Sheleff 1975). Daarom valt niet in te zien waarom G. Lenski (1966: 164) gelijk zou

hebben wanneer hij schrijft: "From the theoretical standpoint, Fortes Group A societies are much more important than his Group B tribes". Welk criterium kan hier gebruikt worden? De kennisgroei die volgt op de ontdekking van een bepaald verschijnsel?

6. De oplossingen van het orde-probleem worden behandeld in volgorde van hun ontstaan. Het feit dat de beste oplossing niet als de laatste gepresenteerd wordt, leidt wellicht niet tot een optimaal leesgenot. Wel krijgt ze de meeste aandacht, omdat ze de beste en de minst bekende is.

7. Bohannan (1960: 158, 237) geeft "moord cijfers" van enkele staatloze samenlevingen, dat wil zeggen het aantal moorden per jaar per 100.000 inwoners:

Luiya	0,7	Kiga	2,8	Lugbara	4,6
Amba	1,1	Karimojong	4,3	Gisu	8,2
Logoli	1,6				

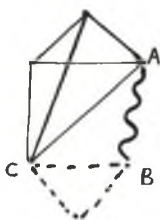
Ter vergelijking, het moordcijfer voor Nederland was 7,0 in 1975 (voor veroordeling) en in de U.A.S.10 (voor veroordeling). Sommige Zuid-Amerikaanse landen kennen moordcijfers van boven de 30 (na veroordeling). Moordcijfers voor middeleeuwse steden zoals Londen, Florence en Utrecht variëren van 44 tot 152. Ondanks de grote interpretatie-moeilijkheden van deze cijfers, vanwege de vele mogelijke fouten, geven deze cijfers toch enige indruk van de betrekkelijke vrede en orde in staatloze samenlevingen.

8. In de antropologische literatuur over de effecten van kris-kras lopen enkele problemen door elkaar. Kris-kras zou leiden tot het overleven van instituties, de regeling van geëscaleerde conflicten, en de preventie van geweldadige conflicten. In deze opsomming zou men een toename van ordening kunnen zien. Het ligt voor de hand om de hypothese te formuleren dat hoe meer kris-kras, des te meer orde in de zojuist genoemde zin.
9. De ontdekking van, de beschrijving en de verklaring van het bestaan van staatloze samenlevingen kan beschouwd worden als de start van "de sociale netwerktheorie", in de zin van theorieën omtrent netwerkverschijnselen, in de culturele antropologie. Veelal wordt dit thema opgevoerd bij de behandeling van de functionalistische traditie, vooral omdat de grote mannen uit deze traditie het verschijnsel van staatloze samenlevingen in functionalistische terminologie behandelen. Dit is een aanwijzing in welke grote mate de sociale netwerktheorie een verdere ontwikkeling van het functionalisme is. Thema is aanvankelijk: mensen als slachtoffer van hun om-

geving. Latere netwerktheoretici zetten zich sterk af tegen het functionalisme: het functionalisme is dood, leve de sociale netwerk theorie. Niet langer worden mensen voorgesteld als slachtoffer van onbedoelde gevolgen van menselijk handelen, ze worden nu gezien als "man the manipulator", in plaats van "man the cultural dope".

10. In de literatuur over "kris-kras" valt een grote onduidelijkheid te constateren over wat precies bedoeld wordt met kris-kras. Er wordt gesproken over "the criss cross of conflicts, of ties, of organizing principles, of groups", en over "cross cutting cleavages", over "groups cross cutting distinctions", over "ties that cross cut ties". Het algemene idee lijkt te zijn dat het van belang is voor het verloop van conflicten tussen mensen hoe hun relaties met derde personen zijn: als twee strijdende partijen (A en B) een relatie hebben met dezelfde derde partij (C), dan zal het conflict minder gewelddadig verlopen dan wanneer de strijdende partijen geen van beide, of niet beide relaties onderhouden met dezelfde derde partij. In de eerste situatie (figuur 1) bestaat er kris-kras bij de kerde persoon (C), twee verschillende bindingen (AC en BC) snijden elkaar (bij C), behorende tot twee verschillende persoonlijke netwerken die elkaar overlappen (bij C). In de tweede situatie ontbreekt dit alles (figuur 2 en 3).

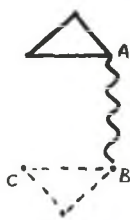
figuur 1:

figuur 2:

figuur 3:

conflict:

2 soorten bindingen
(behorende tot 2
verschillende, par-
tiële of persoon-
lijke netwerken):

De figuren suggereren dat de afname van kris-kras twee zaken kan betekenen, of de bindingen verdwijnen en er ontstaat een atomistische netwerkstructuur (figuur 2), of de bindingen gaan samenvallen volgens bepaalde grenzen en er ontstaat een gesegmenteerde netwerkstructuur (figuur 3). Het voorgaande komt neer op een specificatie van de kris-kras hypothese (die overigens nog vrij vaag blijft). De mate van kris-kras in een samenleving lijkt niet alleen af te hangen van het aantal

elementen met kris-kras verlopende bindingen, maar ook van het aantal soorten bindingen (het aantal "dimensies") dat in het spel is: hoe meer soorten bindingen kris-kras verlopen, des te meer kris-kras.

Het aantal indirecte bindingen dat door een eenheid met kris-kras verlopende bindingen tot stand wordt gebracht lijkt ook belangrijk: hoe meer indirecte bindingen door een eenheid met kris-kras verlopende bindingen in het leven worden geroepen, des te meer kris-kras.

Het bovenstaande is nog geen precieze definitie, maar kan (volgens mij, H.F.) theoretisch beter geïnterpreteerd worden dan de maten die door Galtung (1966) en door Rae en Taylor (1970) voorgesteld zijn, daar deze de kris-kras van dimensies aangeven, hetgeen niet hetzelfde hoeft te zijn als de kris-kras van feitelijke bindingen. En het lijkt theoretisch zinniger om uit te gaan van daadwerkelijke bestaande bindingen wanneer men gedrag wil verklaren.

11. In overeenstemming met Granovetter (1973) wordt de sterkte of zwakte van een binding gedefinieerd als de resultante van de hoeveelheid tijd, de emotionele intensiteit, de intimiteit, en de hoeveelheid wederzijdse diensten die een relatie kenmerken. Een binding is multiplex als mensen in meer dan één hoedanigheid met elkaar omgaan, als ze in hun relatie ten opzichte van elkaar meerdere rollen vervullen (vgl. Flap, 1976). De veronderstelling over de sterkte en de multiplexiteit van een binding en de verwachte waarde van het houden en beschermen van die binding hoeft niet altijd waar te zijn (vgl. Thoden van Velzen, 1973: 246-247). Ook hier komt het reeds genoemde probleem terug van de verklaring van de aanvangsvoorwaarden. Om tot een toetsing en een bevredigende verklaring te komen van het effect van kris-kras op het gedrag van mensen, is het nodig om een soortement katalogus samen te stellen van gedragsrelevante bindingen. Nog beter zou het zijn, indien theorieën gevormd worden die aangeven welke bindingen voor welk gedrag van belang zijn. Dit zou waarschijnlijk een of andere evolutionistische theorie worden; afhankelijk van het evolutionaire niveau waarop een samenleving zich bevindt, zullen mensen verschillende bindingen belangrijk vinden en zullen de voor het gedrag relevante bindingen verschillen. Dan hoeft het probleem van welke bindingen het gedrag beïnvloeden niet meer ad hoc opgelost te worden.
12. Het is een modificerende verklaring in de zin van Malewski (1967).

13. De nieuwe politieke economie kan beschouwd worden als een herleving van de Franse traditie van het "contract sociale" waarbij het Britse utilitarisme is inbegrepen (Albert, 1976: 7-10).
14. De meeste politieke economen lijken weinig aandacht te hebben voor niet-staats oplossingen van het probleem van de afdwinging van eigendomsrechten. Alchian en Demsetz (1973: 22) noemen culturele indoctrinatie een alternatief voor de staat. Taylor (1976: v) neemt dit als zijn probleem, hij vraagt zich af onder welke omstandigheden "coöperation in the absence of government" mogelijk is.
15. Wanneer mensen weten dat ze elkaar weer zullen ontmoeten, wordt in het algemeen de waarde van zo'n binding groter, omdat deze een toekomstige gelegenheid vormt tot het verwerven van schaarse goederen (Colson, 1975: 5, 38; Jacobson, 1973: 97-111).
16. Als in staatloze samenlevingen bindingen ontbreken kunnen mensen de onzekerheid over de handelingen van anderen slechts op enkele andere wijzen verminderen: door te gaan vechten en uit te vinden wie de sterkste is (Black-Michaud, 1975: 121), of door zich genereus te gedragen en vriendschap met de ander te sluiten, of door de schaarse goederen die men bezit te verbergen en deze in het geheim te consumeren (Colson, 1975: 35-51).
17. Taylor (1976: 134-139) stelt zelfs dat de aanwezigheid van de staat mensen afleert om met elkaar samen te werken.

LITERATUUR

- Albert, H. (1976), *Aufklärung und Steuerung*, Hamburg.
- Alchian, A.A. and Demsetz, H. (1973), "The property right paradigm", *Journal of economic history* 33: 16-27.
- Anderson, B. and Carlos, M.L. (1976), "What is social network theory?" pp. 27-51 in: Burns, T. and Buckley, W. (eds.), (1976), *Power and social control*, London.
- Barnes, J.F. (1972), *Social networks*, Reading.
- Beattie, J. (1964), *Other cultures*, London.
- Becker, M.B. (1976), "Changing patterns of violence and justice in fourteenth- and fifteenth-century Florence", *Comparative studies in society and history* 18: 218-320.
- Black, J. (1972), "Tyranny as a strategy for survival in an 'egalitarian' society: Luri facts versus an anthropological mystique", *Man* 7: 614-634.

- Black-Michaud, J. (1975), *Cohesive force. Feud in the Mediterranean and the Middle East*, Oxford.
- Blok, A. (1976) "Steinmetz over Selbsthilfe", paper gepresenteerd op de Lustrumconferentie van de NSAV 1976.
- Blok, A. (1977), "Selbsthilfe and the monopoly of violence", pp. 179-189 in: Gleichmann, P., Goudsblom, J. and Korte, H. (eds.) (1977), *Human Figurations. Essays for Norbert Elias*, Amsterdam.
- Bohannan, L. (1958), "Political aspects of Tiv organization", pp. 33-66 in Middleton (1958).
- Bohannan, P. (ed.) (1960), *African homicide and suicide*, Princeton.
- Bohannan, P. (1965), *Afrika en Afrikanen*.
- Bohannan, P. (1967), *Law and warfare*, New York.
- Boissevain, J.F. (1974), *Friends of friends*, London.
- Botje, H. (1977), "De Soedan", *Intermediair* 13: 29-39.
- Buchanan, J.M. (1975), *The limits of liberty. Between anarchy and Leviathan*, Chicago.
- Buchanan, J.M. (1972), "Before public choice" pp. 27-37 in Tullock (ed.) (1972), *Further explorations in the theory of anarchy*, Blacksburg.
- Bush, W. (1972), "Individual welfare in anarchy", pp. 5-18 in Tullock (ed.) (1972), *Explorations in the theory of anarchy*, Blacksburg.
- Claessen, H.J.M. (1974), *Politieke antropologie*, Assen.
- Colson, E. (1953), "Social control and vengeance in Plateau Tonga society", *Africa* 23: 199-212.
- Colson, E. (1975), *Tradition and contract: the problem of order*, London.
- Colson, E. (1976), "From chief's court to local courts. The evolution of local courts in Southern Zambia", *Political Anthropology* 1: 15-29.
- Coser, L. (1956), *The function of social conflict*, New York.
- Dowling, J.H. (1966), "Individual ownership and sharing of game in hunting societies", *American Anthropologist* 70: 502-507.
- Durkheim, E. (1893), *De la division du travail social*, Paris.
- Easton, D. (1959), "Political anthropology", pp. 210-262 in: Siegel, B. (ed.) (1959), *Biennial review of anthropology*, Stanford.
- Ellis, D.P. (1971), "The Hobbesian problem of order: a critical appraisal of the normative solution", *American Sociological Review* 36: 692-703.
- Evans-Pritchard, E.E. (1940a), *The Nuer*, Oxford.
- Evans-Pritchard, E.E. and Fortes, M. (eds.) (1940b), *African political systems*, Oxford.
- Evans-Pritchard, E.E. (1940c), "The political system of the

- Nuer", pp. 272-296 in: Evans-Pritchard (1940b).
- Fallers, L. (1963), "Political sociology and the anthropological study of African polities", *European Journal of Sociology* 4: 311-325.
- Flap, H.D. (1976), "De kracht van zwakke bindingen en de zwakte van sterke bindingen", pp. 161-176 in: Arts, W., Lindenberg, S. and Wippler, R. (eds.) (1976), *Gedrag en structuur*, Rotterdam.
- Finnegan, R. (1971), "Government and politics without the state", pp. 77-96 in: (1971), *Government and politics*, Open University.
- Fried, M.H. (1967), *The evolution of political society*, New York.
- Friedrich, C.J. (1968), "Some thoughts on the relation of political theory to anthropology", *American Political Science Review* 62: 536.
- Furobotn, E.G. and Pejovich, S. (1972), "Property rights and economic theory, a survey of recent literature", *Journal of Economic Literature* 10: 1137-1162.
- Furobotn, E.G. and Pejovich, S. (eds.) (1974), *The economics of property rights*, Cambridge, Mass.
- Galtung, J. (1966), "Rank and social integration: a multidimensional approach", pp. 145-198 in: Berger, B. a.o. (eds.) (1966), *Sociological theories in progress*, vol. 1, Boston.
- Garbett, G.K. (1975), "Circulatory migration in Rhodesia: towards a decisionmodel", pp. 113-125 in: Parkin, D. (ed.) (1975), *Town and country in Central and Eastern Africa*, London.
- Gluckman, M. (1954), "Political institutions", pp. 66-80 in: Evans-Pritchard a.o. (1954), *The institutions of primitive society*, Oxford.
- Gluckman, M. (1955), "The peace in the feud", pp. 1-26 in: Gluckman, M. (1955) *Custom and conflict in Africa*, Oxford.
- Gluckman, M. (1965), "Stateless societies and the maintenance or order", pp. 81-120 in: Gluckman, M. (1965), *Politics, law and ritual in tribal society*, Oxford.
- Gluckman, M. (1973), "Social anthropology in the study of developing countries", pp. 17-58 in: Hammon, N. (ed.) (1973), *Social science and the new societies*, Michigan state university.
- Gluckman, M. (1974), *African traditional law in historical perspective*, London.
- Goodin, R. (1976), *The politics of rational man*, London.
- Goody, J. (1971), *Technology, tradition and the state in Africa*, London.

- Goody, J. (1973), "British functionalism", pp. 185-215 in: Narroll, R. and Narroll, F. (eds.) (1973), *Cultural anthropology*, New York.
- Granovetter, M.S. (1973), "The strength of weak ties", *American Journal of Sociology* 78: 1360-1380.
- Gunning, J.P. (1972), "Towards a theory of government", pp. 19-26 in: Tullock (1972).
- Hobbes, T. (1651), *Leviathan*, Harmondsworth (1968).
- Homans, G.C. (1974), *Social behavior, its elementary forms*, revised ed., New York.
- Horton, R. (1971), "Stateless societies in the history of West Africa", pp. 78-119 in: Ade Ajayi, J.F. and Crowder, M. (eds.) (1971), *History of West Africa*, vol. I, London.
- Jacobson, D. (1973), *Itinerant townsmen: friendship and social order in urban Uganda*, Menlo Park.
- Kang, G.E. (1976), "Conflicting loyalties theory: a cross-cultural test", *Ethnology* 15: 201-210.
- Lehning, P. (1977), "Social contract and property rights. A comparison between John Rawls and James M. Buchanan", *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 4: 481-494.
- Lenski, G. (1966), *Power and privilege*, New York.
- Lenski, G. and Lenski J. (1978), *Human societies, a macro-level introduction to sociology*, New York.
- Levine, R. and Campbell, D.T. (1972), *Ethnocentrism. Theories of conflict, ethnic attitudes and group behavior*, London.
- Lienhardt, G. (1964), *Social anthropology*, Oxford.
- Malewski, A. (1967), *Verhalten und Interaktion*, Tübingen.
- McKean, R.N. (1975), "Economics of trust, altruism, and corporate responsibility", pp. 29-44 in: Phelps, E.S. (ed.) (1975), *Altruism, morality, and economic theory*, New York.
- Morgan, L.H. (1851), *League of the Iroquois*, New York (1962)
- Münch, R. (1972), *Mentales system und Verhalten*, Tübingen.
- Murdock, G.P. (1967), *Ethnographic atlas*, Pittsburg.
- Murphy, R.F. (1957), "Intergroup hostility and social cohesion", *American Anthropologist* 59: 1018-1035.
- Olson, M. (1965), *The logic of collective action*, Cambridge, Mass.
- Onwuejeogwu, M.A. (1975), *The social anthropology of Africa*, London.
- Otterbein, K.F. and Otterbein, C. (1965), "An eye for an eye, a tooth for a tooth: a cross-cultural study of feuding", *American Anthropologist* 67: 1470-1482.
- Oberschall, A. (1973), *Social conflict and social movements*, Englewood Cliffs, New Jersey.
- Pinner, F.A. (1968), "Cross pressure", pp. 519-522 in: *International Encyclopedia of the social sciences*, vol.

3, New York.

- Rae, D.W. and Taylor, M. (1970), *The analysis of political cleavages*, London.
- Riker, W.H. (1977), "The future of a science of politics", *American Behavioral Scientist* 21: 11-38.
- Schapera, I. (1956), *Government and politics in tribal societies*, London.
- Schuyt, C. (1973), *Recht en Orde*, Rotterdam.
- Schütte, H.G. (1976), "Het dilemma van de macrosociologie", pp. 51-74 in: Arts, W., Lindenberg, S. and Wippler, R. (eds.) (1976), *Gedrag en structuur*, Rotterdam.
- Service, E.R. (1962), *Primitive organization: an evolutionary perspective*, New York.
- Sheleff, L.S. (1975), "From restitutive law to repressive law. Durkheim's The Division of Labor in Society re-visited", *European Journal of Sociology* 16: 16-45.
- Sigrist, C. (1967), *Regulierte Anarchie, Untersuchungen zum Fehlen und zur Entstehung politischer Herrschaft in segmentären Gesellschaften Afrikas*, Olten.
- Southall, A. (1965), "Critique of the typology of states and political systems", pp. 113-138 in: Banton, M. (ed.), *Political systems and the distribution of power*, London.
- Southall, A. (1972), "Stateless societies", pp. 157-168 in: *International Encyclopedia of the social sciences*, vol. 18, New York.
- Southall, A. (1975), "From segmentary lineage to ethnic association - Luo, Luhya, Ibo, and others", pp. 203-229 in: Owusu, M. (ed.) (1975), *Colonialism and change*.
- Stevenson, R. (1968), *Population and political systems in Tropical Africa*, New York.
- Taylor, M. (1976), *Anarchy and coöperation*, London.
- Thoden Van Velzen, H.U.E. and Van Wetering, W. (1960), "Residence, power groups and intra-societal aggression", *International Archives of Ethnography* 49: 169:200.
- Thoden Van Velzen, H.U.E. (1973), "Coalitions and network analysis", pp. 219-250 in: Boissevain, J. and Mitchell, J.C. (eds.) (1973), *Network analysis. Studies in human interaction*, The Hague.
- Tignor, R.L. (1971), "Colonial chiefs in chiefless societies", *The journal of modern African studies* 9: 339-359.
- Tullock, G. (ed.) (1972), *Explorations in the theory of anarchy*, Blacksburg.
- Tullock, G. (ed.) (1974), *Further explorations in the theory of anarchy*, Blacksburg.
- Ultee, W.C. (1976), "Twee sociologieën? Een kritische analyse van enkele aanrakingspunten van de individualistische traditie", pp. 91-125 in: Arts, W., Linden-

- berg, S. and Wippler, R. (eds.) (1976) *Gedrag en structuur*, Rotterdam.
- Ultee, W.C. (1977), *Groei van kennis en stagnatie in de sociologie*, Utrecht.
- Vanberg, V. (1977), *Markets and organizations*, paper presented at Interlaken Seminar on "Analysis and Ideology", Interlaken, Switzerland.
- De Vos, H. (1976), "Groepsgrootte als randvoorwaarde voor twee theorieën over afwijkend gedrag", pp. 177-193 in: Arts, W., Lindenberg, S. and Wippler, R. (eds.) (1976), *Gedrag en structuur*, Rotterdam.